

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Мирна Інна Олексіївна

УДК 378.1/109

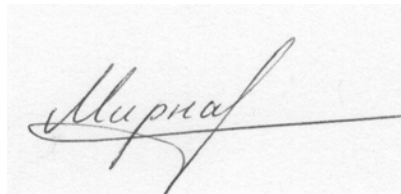
**РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЛАСНИХ
КЕРІВНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У
ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Житомир – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, доцент
Вознюк Олександр Васильович,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
професор кафедри дошкільної освіти і педагогічних інновацій.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Зданевич Лариса Володимирівна,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, завідувач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик;

кандидат педагогічних наук
Орлова Ольга Анатоліївна,
Житомирський обласний інститут післядипломної освіти,
старший викладач кафедри педагогіки і андрагогіки.

Захист відбудеться 15 грудня 2015 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01. у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий 14 листопада 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Обраний українським народом шлях до європейської інтеграції, розбудови української держави на засадах демократизму, визнання людської особистості як найвищої соціальної цінності, відкритість до взаємодії з іншими культурами, реалізація міжнародних контактів потребує становлення соціально компетентної особистості, спроможної адекватно реагувати на різноманітні виклики суспільства, світового співтовариства та забезпечити виховання справжнього громадянина, патріота, людини з почуттям обов'язку і прагненням працювати задля розквіту нації і суспільства.

Освіта є запорукою майбутнього країни, важливою складовою її національної безпеки. Українська держава сьогодні знаходиться на шляху реформування цієї сфери діяльності. У законах України "Про вищу освіту", "Про освіту", Державній національній програмі "Освіта", Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та інших документах акцентується увага на тому, що основною рушійною силою модернізації системи освіти є педагог-професіонал з високо розвиненими ключовими компетентностями особистості, однією з яких є соціальна.

Різнобічна навчально-виховна діяльність класного керівника як визначного суб'єкта виховного процесу спрямована на становлення молоді людини як особистості, громадянина й фахівця, на зміцнення інтелектуального та духовного потенціалу нації. Зазначене потребує підготовки нової генерації педагогічних кадрів, перегляду й оновлення шляхів розвитку соціальної компетентності класних керівників з урахуванням соціального замовлення, розробки нових моделей, реалізація яких забезпечить ефективність цього процесу.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що окреслена проблема з різних наукових позицій завжди цікавила вчених, але особливої значущості набула останнім часом у трансформаційний період розвитку держави. Різні аспекти досліджуваного феномена висвітлювалися у багатьох вітчизняних та зарубіжних наукових дослідженнях, а саме: її філософсько-методологічний аспект (В. П. Андрущенко, Г. П. Васянович, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, П. Ю. Саух та ін.); вивчення загальних питань професійної підготовки та змісту професійної освіти (Ю. К. Бабанський, О. А. Дубасенюк, Б. О. Федоришин та ін.); формування особистості вчителя в процесі загально-педагогічної підготовки (С. С. Вітвицька, Т. І. Люріна, О. В. Плахотнік, Л. О. Хомич, К. І. Чорна та ін.). Проблемам класного керівництва в педагогічній літературі присвячені праці Н. П. Волкова, М. І. Рожкова, М. М. Фіцули, І. Ф. Харламова та ін.

У роботах науковців соціальна компетентність особистості розглядається в різних аспектах, а саме: розвиток соціальних якостей у процесі діяльності (Б. Г. Ананьєв, Л. С. Виготський, О. М. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн та ін.); закономірності розвитку особистості під впливом соціального середовища та

виховання (О. Г. Асмолов, П. Я. Гальперін, Л. М. Мітіна, О. В. Сухомлинська та ін.); проблема співвідношення особистого та соціального (О. Г. Мороз, Н. Г. Ничкало, В. О. Сластьонін, Л. Ф. Спирін та ін.); соціально-професійна орієнтація вчителя (С. Г. Вершловський, А. Б. Добрович, Ю. Н. Ємельянов, М. Х. Тітма та ін.); розвиток у педагога соціальних цінностей (О. М. Власенко, А. А. Сбруєва, С. В. Савченко та ін.).

Проте аналіз наукових робіт вітчизняних і зарубіжних учених засвідчив, що досліджено переважно окремі складові проблеми розвитку соціальної компетентності класних керівників, недостатньо визначеним є питання його процесуальних аспектів, що потребує відповідного наукового обґрунтування.

Доцільність дослідження випливає з актуального завдання щодо розв'язання суперечностей:

- між сучасними потребами суспільства та недостатнім рівнем підготовки класного керівника з високим рівнем розвитку соціальної компетентності;
- між професійно-особистісними вимогами до класного керівника, що висувуються суспільством, державою, основними освітніми законодавчими документами, та недостатнім рівнем його готовності до вирішення складних соціальних завдань у сучасній політичній і економічній ситуації;
- між потребою в соціально компетентному класному керівникові, що характеризується громадянським світоглядом, активною життєвою позицією, патріотичністю, та недостатньою мотивацією педагогів до професійного самовдосконалення та саморозвитку у визначеному напрямі;
- між необхідністю оволодіння класним керівником сучасними особистісно орієнтованими технологіями, спрямованими на розвиток соціальної компетентності, та традиційною системою його професійного становлення.

Зазначене вище дозволило стверджувати, що дослідження розвитку соціальної компетентності класних керівників є актуальним і перспективним у контексті вирішення завдань перебудови національної системи освіти, що і зумовило вибір теми дослідження: **"Розвиток соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх навчальних закладів у процесі професійної діяльності"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки з теми "Формування професійної майстерності вчителів в умовах європейської інтеграції" Житомирського державного університету імені Івана Франка (РК № 0106U005409). Тема дослідження затверджена на засіданні вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 3 від 22. 10. 2010 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 1 від 25. 01. 2011 року).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та

експериментальній перевірці моделі розвитку соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх навчальних закладів у процесі професійної діяльності.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми в педагогічній теорії та практиці.

2. Уточнити сутність базових категорій проблемного поля дослідження.

3. Окреслити змістову структуру соціальної компетентності класних керівників та визначити критерії, показники та рівні її розвитку.

4. Науково обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність реалізації моделі розвитку соціальної компетентності класних керівників шляхом упровадження авторської поетапної методики.

5. Розробити спецкурс та методичні рекомендації щодо розвитку соціальної компетентності класних керівників.

Об'єкт дослідження – професійна діяльність класного керівника.

Предмет дослідження – модель розвитку соціальної компетентності класних керівників у професійній діяльності.

Методологічною основою дослідження є принципи науковості та об'єктивізму, теорія наукового пізнання, філософські вчення про взаємозумовленість соціальних явищ і педагогічної дійсності та необхідність їх вивчення в конкретно-історичних умовах; положення про формування всебічно розвиненої особистості; системний, діяльнісний та особистісно орієнтований підходи до виховання, теорія соціальної компетентності; сучасні концепції обґрунтування інноваційного підходу до змісту і форм організації навчально-виховного процесу; філософські і психолого-педагогічні положення про соціальну зумовленість формування свідомості й поведінки; державні документи в сфері освітньої політики України.

Теоретичну основу дослідження становлять праці, що розкривають: основні положення теорії особистості та суб'єктного підходу (І. Д. Бех, Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, А. В. Петровський, К. К. Платонов, С. Л. Рубінштейн та ін.); психологічні основи професійної діяльності (Н. В. Кузьміна, Л. М. Мітіна, В. О. Сластьонін, Л. Ф. Спірін, Б. О. Федоришин та ін.); психолого-педагогічні основи професійної підготовки вчителів (Г. П. Васянович, С. С. Вітвицька, О. Н. Дем'янчук, О. А. Дубасенюк, І. А. Зязюн, А. В. Іванченко, М. В. Левківський, Т. І. Люріна, Н. Г. Ничкало, О. В. Плахотнік, С. О. Сисоєва, Л. О. Хомич та ін.); основні закономірності розвитку особистості під впливом соціального середовища (Г. М. Андреева, О. Г. Асмолов, П. Я. Гальперін, А. Й. Капська, Л. Г. Коваль, А. В. Мудрик та ін.), компетентнісний підхід у сучасній освіті (Н. М. Бібік, В. А. Болотов, В. Н. Введенський, О. Н. Дахін, М. В. Елькін, В. В. Краєвський, О. Б. Овчарук, Е. М. Павлютенков, О. І. Пометун, В. В. Сериков, А. В. Хуторської); ідеї гуманістичної та особистісно орієнтованої педагогіки (І. Д. Бех, Е. Ф. Зеєр,

І. А. Зязюн, О. М. Пехота, С. І. Подмазін, В. В. Рибалка, В. В. Сериков, С. О. Сисоєва, І. С. Якиманська); розвиток мотиваційної сфери особистості (В. Г. Асєєв, І. Л. Божович, С. С. Занюк, О. М. Леонтьєв, І. Б. Красногорова, А. К. Маркова); концептуальні положення, відображені в законодавстві України про освіту й документах Міністерства освіти і науки, інформаційні й нормативні матеріали.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети і розв'язання поставлених завдань на різних етапах педагогічного дослідження використовувався комплекс методів, які діалектичним чином доповнювали один одного та забезпечили можливість належного пізнання і розкриття предмета наукового пошуку, зокрема: *теоретичні* – аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури для уточнення змісту базових понять дослідження; порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних з метою визначення стану розвитку соціальної компетентності класних керівників, узагальнення наукових пошуків, окреслення перспектив подальших наукових розвідок; метод теоретичного моделювання, на основі використання якого обґрунтовано структуру соціальної компетентності та складові розробленої моделі; *емпіричні* – опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), тестування, спостереження, співбесіда, експертні оцінювання, педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етапи), математичної статистики, комп'ютерної обробки даних експерименту, що забезпечили можливість реалізувати програму дослідження та виявити якісні зміни рівнів розвитку соціальної компетентності класних керівників.

Організація дослідження. Дослідницька робота охоплювала чотири етапи наукового пошуку.

На першому етапі (2010 – 2011 рр.) – теоретико-діагностичному – вивчено стан дослідженості проблеми в її теоретичному і прикладному аспектах; розроблено програму та методику дослідження, визначено його об'єкт, предмет, сформульовано мету й завдання.

На другому етапі (2011 – 2012 рр.) – аналітико-пошуковому – конкретизовано методики експериментальної роботи, проведено констатувальний етап експерименту.

На третьому етапі (2012 – 2014 рр.) – формувальному – розроблено та впроваджено в практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів педагогічну модель розвитку соціальної компетентності класних керівників.

На четвертому етапі (2014 – 2015 рр.) – узагальнюючому – проаналізовано та систематизовано результати формувального етапу експерименту, проведено статистичну обробку його результатів, завершено оформлення дисертації в цілому.

Експериментальна база дослідження. Робота виконувалася на базі: Житомирської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. № 22; Миролубівської,

Ліщинської, Тетерівської, Глибочицької, Коднянської, Станишівської загальноосвітніх шкіл I-III ст. Житомирського району; Бабушківської та Красногірської загальноосвітніх шкіл I-III ст. Чуднівського району Житомирської області; Комишуваської загальноосвітньої школи I-III ст. Оріхівського району Запорізької області; Стрілківської загальноосвітньої школи I-III ст. Генічеського району Херсонської області. Усього різними видами дослідження було охоплено 213 осіб (170 класних керівників, 21 фахівець з соціальної роботи районних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, 15 спеціалістів служб у справах дітей, 7 спеціалістів відділів у справах сім'ї, молоді та спорту).

Наукова новизна дослідження і теоретичне значення полягає в тому, що на основі цілісного теоретичного аналізу досліджуваної проблеми

вперше: окреслено змістову структуру соціальної компетентності класних керівників, до складу якої входять ціннісно-мотиваційний, соціально-когнітивний, соціально-поведінковий, соціально-рефлексивний компоненти, визначено критерії, показники, рівні її сформованості; теоретично обґрунтовано та розроблено модель розвитку соціальної компетентності класних керівників середніх загальноосвітніх шкіл I-III ст., в якій виражено мету, принципи (науковості, цілеспрямованості, єдності свідомості та поведінки, комплексності, системності, фахової спрямованості, зв'язку процесу пізнання з практичною професійною діяльністю), структурні компоненти, критерії (світоглядний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний), зміст, педагогічні умови (створення рефлексивно-орієнтованого середовища, організація розвитку соціальної компетентності педагогів на засадах діяльнісного, особистісно орієнтованого і задачного підходів, упровадження принципу електичності щодо методологічних орієнтирів виховання, розвиток у вчителів готовності до безперервного професійного самовдосконалення) та методика її поетапної реалізації (інформаційно-пошуковий, організаційно-діяльнісний, оцінно-результативний етапи);

удосконалено: змістове наповнення способів розвитку соціальної компетентності класних керівників у процесі їх професійної діяльності, характеристики особливостей цього процесу; уточнено базові категорії дослідження, а також поняття "соціальна компетентність класного керівника" у площині професійного розвитку та саморозвитку особистості;

подальшого розвитку набула методика розвитку соціальної компетентності у професійній діяльності класних керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Практичне значення дослідження визначається тим, що розроблена модель розвитку соціальної компетентності класних керівників середніх загальноосвітніх шкіл I-III ст. була впроваджена в практику навчання Житомирської, Запорізької, Херсонської областей шляхом реалізації авторської методики; створено і впроваджено в діяльність шкіл спецкурс "Розвиток соціальної компетентності

класних керівників загальноосвітніх шкіл"; розроблено методичні рекомендації "Розвиток соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх шкіл", які можуть бути використані як викладачами вищих навчальних закладів, так і класними керівниками з метою підвищення рівня розвитку їх соціальної компетентності.

Результати дослідження було впроваджено в практику навчання Житомирської загальноосвітньої школи I-III ст. № 22 (довідка № 164 від 29. 05. 2012 р.), Миролубівської (довідка № 21/2 від 03. 03. 2014 р.), Ліщинської (довідка № 34-1/12 від 18. 04. 2014 р.), Тетерівської (довідка № 48 від 17. 03. 2014 р.), Глибочицької (довідка № 53 від 22. 04. 2014 р.), Коднянської (довідка № 29 від 07. 04. 2014 р.), Станишівської загальноосвітніх шкіл I-III ст. (довідка № 13 від 11. 02. 2014 р.) Житомирського району, Бабушківської (довідка № 38 від 21. 03. 2014 р.) та Красногірської (довідка № 12 від 06. 02. 2014 р.) загальноосвітніх шкіл I-III ст. Чуднівського району Житомирської області, Комишуваської загальноосвітньої школи I-III ст. Оріхівського району Запорізької області (довідка № 54 від 25. 04. 2012 р.), Стрільківської загальноосвітньої школи I-III ст. Генічеського району Херсонської області (довідка № 34 від 26. 03. 2014 р.).

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом обговорення на наукових, науково-теоретичних та науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: "Розвивальне навчання та Школа діалогу культур – можливості взаємодоповнення" (Луцьк, 2011), "Освіта дорослих у контексті сталого розвитку" (Київ, 2014), "Іноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах" (Житомир, 2014), "Pedagogy of 21st century: teaching in the world of constant information flow held in Budapest" (Будапешт, 2014); *всеукраїнських*: "Розвиток дослідницьких здібностей обдарованих дітей та молоді" (Житомир, 2011), "Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії" (Житомир, 2011), "Методичні основи діагностики академічної обдарованості учнів (з урахуванням специфіки освітніх галузей)" (Київ, 2011), "Філософсько-методологічні аспекти визначення обдарованості (Київ, 2011), "Інтелектуальна, академічна та творча обдарованість: спільне і відмінне" (Київ, 2012); науково-методологічних семінарах кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка (2010 – 2015 рр.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 15 наукових праць, із них 7 – у провідних наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому періодичному виданні, 6 у збірниках наукових праць та матеріалах конференцій, 1 – методичні рекомендації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 294 найменування (з них 14 іноземною мовою), та додатків. Основний зміст дисертації складає 188 сторінок, загальний обсяг роботи 312 сторінок. Дисертація містить 24 таблиці і 8 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми та доцільність проведення дослідження; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет; розроблено теоретико-методологічну основу дисертаційної роботи, визначено комплекс методів та експериментальну базу; розкрито наукову новизну, практичне значення.

У першому розділі – **"Теоретичні основи розвитку соціальної компетентності класних керівників"** – проаналізовано базові поняття дослідження ("соціальне", "компетентність", "соціальна компетентність класного керівника", "розвиток соціальної компетентності класного керівника") та окреслено їх логічні та феноменологічні взаємозв'язки; проаналізовано структуру соціальної діяльності класного керівника; окреслено наукові підходи до вивчення розвитку його соціальної компетентності.

Виявлено, що термін "соціальне" може застосовуватися до будь-чого, що стосується соціальних систем, в яких живе і працює особистість. Класний керівник як суб'єкт соціуму має бути підготовленим до виконання визначеної соціальної ролі, яка здійснюється в межах суспільних відносин та функціонування конкретної соціальної системи. Як фахівець класний керівник має володіти високорозвиненою соціальною компетентністю.

Доведено, що компетентність особистості передбачає наявність знань, практичних умінь і навичок, суб'єктивного досвіду, мотивів, особистісних цінностей і якостей тощо, необхідних для здійснення продуктивної діяльності.

У межах дослідження соціальна компетентність класного керівника тлумачиться як базисна інтегративна характеристика особистості, яка включає особистісні соціально значущі якості та характеристики, здатність адекватно оцінювати навколишню ситуацію на основі повноти соціальних, психолого-педагогічних знань, що дозволяє швидко і повноцінно адаптуватися, приймати відповідні рішення та зумовлює громадсько-педагогічну активність класного керівника, спрямовану на розвиток, виховання і навчання учнів у соціально-педагогічному середовищі. За таких умов розвиток соціальної компетентності розуміється як кількісні й якісні зміни особистісних соціально значущих якостей класного керівника від нижчого рівня до вищого, розширення кола його соціальних, психолого-педагогічних знань, удосконалення навичок взаємодії з учнями, батьками, педагогічним колективом, громадськістю та вмінь приймати адекватні рішення в процесі професійної діяльності, вибудовувати свою поведінку залежно від ситуацій.

Проаналізовано структуру соціальної діяльності класного керівника загальноосвітнього навчального закладу. З'ясовано, що його професійна педагогічна діяльність є особливим видом соціальної активності, яка спрямована на засвоєння новим поколінням накопичених людством досвіду і культури, створення умов для їх особистісного соціального розвитку.

Проаналізовано законодавчу базу щодо організації та функціонування загальноосвітніх навчальних закладів різних типів. Оскільки спектр вивчення соціальної діяльності класних керівників у цих закладах є досить широким, тому дослідження обмежено вивченням розвитку соціальної компетентності класних керівників у середніх загальноосвітніх школах I-III ступенів.

Зазначено, що у своїй професійній діяльності класний керівник має враховувати різний соціальний статус учнів, умови їх проживання, особливості виховання у родині. За таких умов педагог може реалізувати індивідуальний підхід до кожної дитини, допомогти їй у вирішенні проблем, що можливо за умов реалізації соціальної компетентності педагога.

У роботі охарактеризовано функції класного керівника (діагностичну, соціальну, виховну, стимулюючу, організаторську, координаційну, контролюючу і корекційну), виокремлено особистісні соціально значущі якості, досліджено професійні знання, вміння, навички, володіння якими надає йому соціальної і професійної стійкості.

Проаналізовано методичну роботу класних керівників загальноосвітніх навчальних закладів, діяльність методичних об'єднань, що спрямовані на професійне вдосконалення, розвиток соціальної компетентності педагогів.

У ході дослідження використано наукові підходи до вивчення проблеми розвитку соціальної компетентності класного керівника загальноосвітнього навчального закладу: соціально-філософський, гуманістичний, креативний, середовищний, задачний. Охарактеризовано їх значущість для розв'язання досліджуваної проблеми.

У другому розділі – **"Педагогічна модель розвитку соціальної компетентності класних керівників"** – розглянуто структуру соціальної компетентності класного керівника середньої загальноосвітньої школи I-III ст.; виокремлено критерії, показники та рівні її розвитку; обґрунтовано педагогічну модель розвитку соціальної компетентності класного керівника середньої загальноосвітньої школи I-III ст.

З'ясовано, що структурними компонентами соціальної компетентності є ціннісно-мотиваційний, соціально-когнітивний, соціально-поведінковий та соціально-рефлексивний, кожен з яких характеризується відповідним змістовим наповненням.

Охарактеризовано критерії та показники розвитку соціальної компетентності: світоглядний (сформованість мотивів педагогічної діяльності, соціально значущих цінностей, позитивної установки на соціальну взаємодію, потреби в професійному педагогічному спілкуванні); когнітивний (повнота і ґрунтовність психолого-педагогічних, соціальних, загальнокультурних знань); діяльнісний (сформованість умінь щодо вирішення конфліктів і проблем, комунікативних, організаторських умінь, розвиток здатності до роботи в групі, розвинена здатність до ролівої гнучкості); рефлексивний (сформованість відповідальності, здатності до самопізнання й саморозвитку, сприйняття позиції іншого, виявлення емпатії).

З'ясовано, що соціальна компетентність як структурно-функціональне явище має ієрархічну організацію, яка диференціюється за трьома рівнями розвитку (репродуктивним, конструктивним, творчим), кожен з яких

характеризується відповідними показниками соціальної компетентності класних керівників.

Представлено теоретично обґрунтовану та розроблену модель розвитку соціальної компетентності класних керівників середньої загальноосвітньої школи I-III ст. (рис. 1), що передбачає реалізацію принципів науковості, цілеспрямованості, єдності свідомості та поведінки, комплексності, системності, фахової спрямованості, зв'язку процесу пізнання з практичною професійною діяльністю.

Системотвірним елементом моделі є соціальне замовлення суспільства, яке полягає в підготовці соціально компетентного класного керівника. Відповідно до соціального замовлення визначено мету педагогічної моделі: виховання особистісних соціально значущих якостей класного керівника, розширення кола його соціальних, психолого-педагогічних знань, удосконалення соціальних навичок та вмінь, які сприяють особистісному розвитку підростаючого покоління, суспільства в цілому шляхом втілення в життя соціальних цінностей та ідеалів. Невід'ємною її складовою є педагогічні умови: реалізація розвитку соціальної компетентності класного керівника шляхом створення рефлексивно-орієнтованого середовища, побудова цього процесу на засадах діяльнісного, особистісно орієнтованого і задачного підходів; електичність (вибірковість) щодо добору методологічних орієнтирів виховання підростаючого покоління; готовність педагогів до безперервного професійного самовдосконалення.

У третьому розділі – **"Апробація моделі розвитку соціальної компетентності класних керівників"** – представлено аналіз стану сформованості соціальної компетентності класних керівників середніх загальноосвітніх шкіл I-III ст. на констатувальному етапі експерименту; визначено шляхи реалізації авторської поетапної методики; представлено динаміку розвитку соціальної компетентності класних керівників на формувальному етапі.

У педагогічному експерименті брали участь 170 класних керівників, серед них: 87 – в експериментальних групах та 83 – у контрольних. На констатувальному етапі педагогічного експерименту встановлено, що частина вчителів виявляють репродуктивний рівень розвитку соціальної компетентності (15% у ЕГ і 17% у КГ), значна кількість – конструктивний (61% у ЕГ і КГ). Проте менше третини опитаних (24% у ЕГ і 22% у КГ) виявляють творчий рівень. Обробку експериментальних даних проведено із залученням методів якісного аналізу, первинної та вторинної обробки даних (за критерієм Стьюдента), t-критерій Стьюдента на початок експерименту становив 0,05 (порівняння коректне на рівні значущості $t = 1,98$ ($p \leq 0,05$), розходження в показниках експериментальних та контрольних груп незначні.

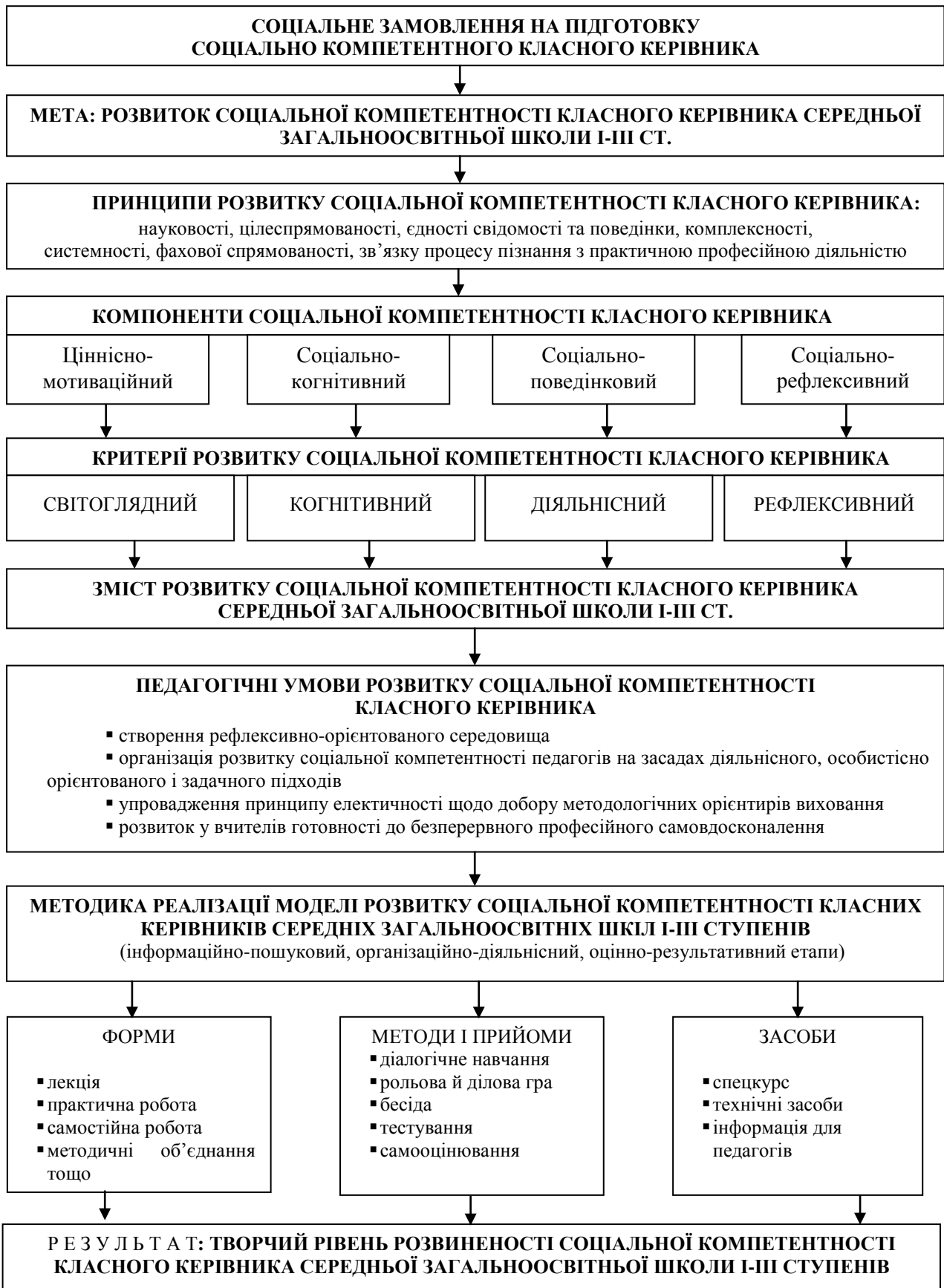

Рис 1. Модель розвитку соціальної компетентності класного керівника середньої загальноосвітньої школи І-ІІІ ст.

За результатами констатувального етапу експерименту з'ясовано, що традиційна система формування соціальної компетентності класних керівників не задовольняє сучасні вимоги навчально-виховного процесу, а тому потребує вдосконалення, у зв'язку з чим виявлено необхідність розробки методики поетапної реалізації моделі розвитку цієї компетентності.

Інформаційно-пошуковий етап передбачав постановку цілей завдань і мотивів, створення педагогічних умов розвитку соціальної компетентності класних керівників. Метою *організаційно-діяльнісного етапу* був цілеспрямований розвиток показників соціальної компетентності, який здійснювався за допомогою таких форм діяльності, як лекційні, практичні заняття, самостійна робота. *Оцінно-результативний етап* передбачав реалізацію набутих знань, умінь, навичок класних керівників у процесі проектування (розробка творчих завдань, рольовий тренінг тощо), участі у науково-пошуковій діяльності (робота проблемних груп). Контроль здійснювався за допомогою таких форм, як залік, тестування, опитування, самооцінювання.

Авторська методика розвитку соціальної компетентності класних керівників реалізувалася через методичні об'єднання, самостійну роботи педагогів, творчі, динамічні групи, школу молодого класного керівника, застосування методів арт-терапії, залучення спеціалістів соціальної сфери до дискусійних груп тощо. Важливим аспектом її реалізації є впровадження в процес методичної роботи з класними керівниками спецкурсу "Розвиток соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх шкіл".

У результаті проведення педагогічного експерименту (його констатувального та формувального етапів) було отримано певні дані щодо сформованості у класних керівників відповідного рівня соціальної компетентності. На основі узагальнення результатів експериментального дослідження простежено його динаміку у класних керівників експериментальних (87 педагогів) та контрольних (83 педагога) груп (табл. 1; рис. 2).

Таблиця 1.

Оцінка рівнів сформованості соціальної компетентності класних керівників до та після формувального етапу експерименту у експериментальних групах

За критеріями	ПОЧАТОК ЕКСПЕРИМЕНТУ						КІНЕЦЬ ЕКСПЕРИМЕНТУ					
	Репродуктивний		Конструктивний		Творчий		Репродуктивний		Конструктивний		Творчий	
	АЗ	%	АЗ	%	АЗ	%	АЗ	%	АЗ	%	АЗ	%
Світоглядним	14	16	52	60	21	24	4	5	53	61	30	34
Когнітивним	8	9	46	53	33	38	2	2	41	47	44	51
Діяльнісним	10	12	63	72	14	16	4	5	56	64	27	31
Рефлексивним	19	22	53	61	15	17	7	8	57	66	23	26
Середнє	13	15	53	61	21	24	4	4	52	50	31	36

Після впровадження моделі та методики розвитку соціальної компетентності класних керівників у їх професійну діяльність виявлено такі позитивні зміни серед педагогів *експериментальних груп*: удвічі збільшилася кількість класних керівників, які досягли творчого рівня розвитку цієї компетентності (36%), майже не зменшилося вчителів, які досягли конструктивного рівня (60%), проте кількість класних керівників, які працюють на репродуктивному рівні, зменшилася втричі (4%). Таким чином простежується позитивна динаміка розвитку соціальної компетентності класних керівників середніх загальноосвітніх шкіл за результатами формувального етапу експерименту. Динаміка розвитку рівня соціальної компетентності у класних керівників *контрольних груп* виявила незначні зміни.

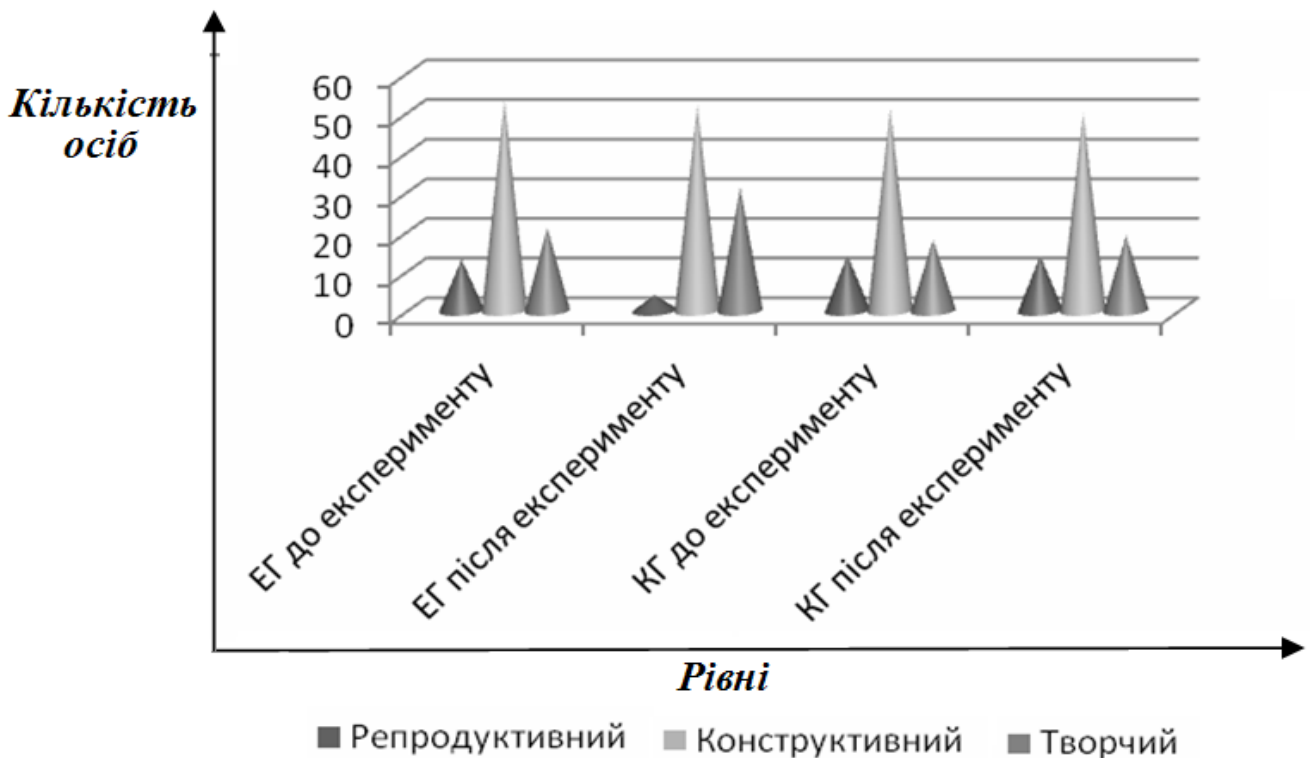

Рис. 2 Динаміка розвитку соціальної компетентності класних керівників експериментальних та контрольних груп.

За результатами формувального етапу педагогічного експерименту t -критерій Стьюдента = 4,9; розходження між рівнем розвитку соціальної компетентності у експериментальних і контрольних групах є значущими.

Отже, отримані результати проведеного експерименту свідчать про доцільність та ефективність запропонованої моделі розвитку соціальної компетентності класних керівників середніх загальноосвітніх шкіл I-III ст. у процесі професійної діяльності та методики її поетапної реалізації.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретично узагальнене вирішення актуальної проблеми розвитку соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх навчальних закладів, що виявляється в теоретичному

обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності педагогічної моделі, яка сприяє успішності розвитку їх соціальної компетентності.

Аналіз результатів дослідження, який засвідчує про досягнення його мети, дозволив дійти таких висновків.

1. У результаті теоретичного аналізу проблеми визначення ефективних шляхів розвитку соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх навчальних закладів у процесі професійної діяльності на основі принципів міждисциплінарності та доповнювальності виокремлено основні аспекти її розвитку у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі. Охарактеризовано зміст, форми, методи розвитку досліджуваного феномена в новітній історико-педагогічний період. Розглянуто науково-теоретичні підходи (соціально-філософський, гуманістичний, креативний, середовищний, задачний), окреслено їх значущість для висвітлення шляхів розв'язання визначеної проблеми.

Обґрунтовано структуру соціальної діяльності класного керівника, охарактеризовано особистісні соціально значущі якості, відповідні знання та вміння. Вивчення науково-педагогічної літератури і врахування специфіки діяльності класного керівника дозволило виокремити та охарактеризувати такі функції: діагностичну, соціальну, виховну, стимулюючу, організаторську, координаційну, контролюючу і корекційну.

Доведено, що соціальна діяльність класного керівника має здійснюватися з урахуванням соціального статусу учнів, благополуччя сім'ї, умов проживання, виховання, здібностей школярів тощо. Проаналізовано роботу з класними керівниками у загальноосвітніх навчальних закладах, спрямовану на професійне вдосконалення, розвиток їх соціальної компетентності, яка здійснюється на засіданнях методичних об'єднань.

2. На основі сучасних наукових підходів до досліджуваної проблеми особливу увагу приділено конкретизації базових понять дослідження: "соціальне", "компетентність", "соціальна компетентність класного керівника", "розвиток соціальної компетентності класного керівника".

З'ясовано, що поняття "соціальна компетентність класного керівника" має розглядатися як базисна інтегративна характеристика особистості, яка включає особистісні соціально значущі якості та характеристики, здатність адекватно оцінювати навколишню ситуацію на основі повноти соціальних, психолого-педагогічних знань, що дозволяє швидко і повноцінно адаптуватися, приймати відповідні рішення та зумовлює громадсько-педагогічну активність класного керівника, спрямовану на розвиток, виховання і навчання учнів у соціально-педагогічному середовищі.

Обґрунтовано, що структурними компонентами соціальної компетентності є: ціннісно-мотиваційний, соціально-когнітивний, соціально-поведінковий, соціально-рефлексивний.

На основі аналізу соціально-філософської, історико-педагогічної, психолого-

педагогічної та спеціальної літератури зроблено висновок про те, що переважна більшість наукових праць досліджує лише окремі аспекти означеної проблеми; недостатньо визначеним є питання процесуальних аспектів розвитку соціальної компетентності. Зазначене дозволило стверджувати про необхідність розробки та реалізації авторської моделі у професійній діяльності класних керівників середньої загальноосвітньої школи I-III ступеня.

3. Визначено змістову структуру соціальної компетентності класних керівників. За критеріальними ознаками та показниками сформованості соціальної компетентності класних керівників охарактеризовано такі критерії: світоглядний (сформованість мотивів педагогічної діяльності, соціально значущих цінностей, позитивної установки на соціальну взаємодію, потреби в професійному педагогічному спілкуванні); когнітивний (повнота і ґрунтовність психолого-педагогічних, соціальних, загальнокультурних знань); діяльнісний (сформованість умінь щодо вирішення конфліктів і проблем, комунікативних, організаторських умінь, розвиток здатності до роботи в групі, розвинена здатність до рольової гнучкості); рефлексивний (сформованість відповідальності, здатності до самопізнання й саморозвитку, сприйняття позиції іншого, виявлення емпатії).

На основі означених критеріїв та їх показників визначено й охарактеризовано три рівні розвитку соціальної компетентності класних керівників: творчий, конструктивний, репродуктивний.

4. Теоретично обґрунтовано модель розвитку соціальної компетентності класних керівників середніх загальноосвітніх шкіл I-III ступенів, яка впроваджувалася на формувальному етапі експерименту і вміщує систему діалектичним чином взаємопов'язаних елементів: соціальне замовлення, мета, принципи, компоненти соціальної компетентності, критерії її розвитку, зміст, педагогічні умови, методика та очікуваний результат – досягнення творчого рівня розвиненості соціальної компетентності класного керівника.

Розроблено авторську методику реалізації моделі, що передбачає її впровадження на трьох етапах (інформаційно-пошуковому, організаційно-діяльнісному, оцінно-результативному). Найбільш ефективними формами і методами роботи з класними керівниками, направленними на розвиток особистісних соціально значущих цінностей, умінь і навичок, визначено: творчі, динамічні групи, школу молодого класного керівника, а також застосування методів арт-терапії, залучення спеціалістів соціальної сфери до дискусійних груп тощо.

Доведено, що одним із ефективних шляхів розвитку соціальної компетентності класних керівників стало впровадження спецкурсу "Розвиток соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх шкіл".

Результати педагогічного експерименту засвідчили позитивну динаміку розвитку соціальної компетентності класних керівників після реалізації

авторської моделі та методики, що підтверджено за допомогою методів математичної статистики (t-критерій Стьюдента).

5. На основі проведеного дослідження розроблено методичні рекомендації "Розвиток соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх шкіл", які включають теоретичну (матеріали щодо визначення оцінки потреб дитини, проблем насилля в сім'ї, статевого виховання учнів, профілактики професійного вигорання педагогів) і практичну (соціально-психологічні тренінги та вправи, направлені на формування комунікативних та організаторських умінь, розвиток рефлексивної сфери та педагогічної творчості класних керівників) частини. Зазначено, що їх реалізація сприяє підвищенню соціальної активності класних керівників і постає важливим чинником їх професійного самовдосконалення.

Проведене дослідження не претендує на остаточне розв'язання проблеми розвитку соціальної компетентності класних керівників. Подальшого теоретичного та експериментального дослідження потребують такі аспекти та проблеми, як-от: визначення та обґрунтування сутності умов застосування педагогічних моделей, розробка спеціальних інноваційних методик для організації тренінгових занять з класними керівниками з метою підвищення рівня їх соціальної компетентності. Відтак, особливої актуальності набуває організація навчання педагогів на дистанційних курсах, семінарах, майстер-класах за поглибленими програмами за умов відбору найбільш ефективних шляхів професійно особистісного вдосконалення класних керівників у процесі їх професійної діяльності.

До перспективних напрямів наукових пошуків відносимо також компаративне дослідження особливостей розвитку соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх навчальних закладів, розташованих у великих та малих містах, сільській місцевості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Мирна І. О. Підготовка класних керівників до роботи з різними соціальними групами у дитячому середовищі / І. О. Мирна // Розвиток особистості та професіоналізму фахівця в системі неперервної освіти в контексті викликів ХХІ ст.: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 19 – 22 жовтня 2011 р. – Чернівці, 2011. – С. 117 – 125.

2. Мирна І. О. Важливість розвитку професійних компетенцій педагогів, класних керівників України та Польщі // Українська полоністика. Серія: Педагогічні дослідження. – 2012. – Вип. 9. – С. 197 – 205.

3. Мирна І. О. Розвиток креативної обдарованості учнів у роботі класного керівника / І. О. Мирна // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка. – 2012. – Вип. 41. – С. 116 – 119.

4. Мирна І. О. Аналіз стану сформованості соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх шкіл / І. О. Мирна // "Вісник" Житомирського державного університету імені Івана Франка 2013 р. – С.120 – 124.

5. Мирна І. О. Соціальна компетентність майбутніх педагогів, класних керівників як передумова розвитку їх духовно-моральних цінностей / І. О. Мирна // Науково-методичний збірник "Нові технології навчання" матеріали Х Міжнародної науково-методичної конференції "Креативні технології морального і патріотичного виховання молоді як основа успішного розвитку особистості". – 2013. – Вип. 79. – С. 171 – 175.

6. Мирна І. О. Спецкурс "Розвиток соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх шкіл" як засіб підвищення рівня соціальної компетентності класних керівників у професійній діяльності / І. О. Мирна // Нові технології навчання № 81. Спеціальний випуск. Матеріали ХІ Міжнародної науково-методичної конференції "Культурологічні та патріотичні аспекти формування духовності майбутнього фахівця" 21 – 22 березня 2014 р. – Київ-Вінниця, 2014. – С. 56 – 62.

7. Мирна І. О. Технологія розвитку соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх шкіл / І. О. Мирна // "Вісник" Житомирського державного університету імені Івана Франка Серія: Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 6 (78). – С. 214 – 218.

8. Мирная И. А. Структура социальной компетентности классного руководителя // Science and education a new dimension. Pedagogy and Psychology, II (11), Issue 22, 2014. С. 48 – 51.

Опубліковані праці апробаційного характеру

9. Мирна І. О. Розвиток інтелектуального потенціалу класних керівників загальноосвітніх закладів / І. О. Мирна// Розвиток дослідницьких здібностей обдарованих дітей та молоді: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 11 – 12 травня 2011 р. – Житомир, 2011. – С. 234 – 242.

10. Мирна І. О. Діагностика соціальної компетентності класних керівників / І. О. Мирна // Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної діяльності: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 20 – 21 травня 2011 р. – Житомир, 2011. – С. 106 – 110.

11. Мирна І. О. Особливості соціально-психологічної компетентності педагогів / І. О. Мирна // Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Вища освіта в медсестринстві: проблеми і перспективи», 10 – 11 листопада 2011 р. – Житомир.: 2011. – С. 177 – 180.

12. Мирна І. О. Розвиток соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх шкіл. Методичні рекомендації. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 78 с.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

13. Мирна І. О. Соціальна та лідерська обдарованість / І. О. Мирна // Розвивальне навчання та Школа Діалогу культур – можливості взаємодоповнення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 12 квітня 2011 р. – Луцьк, 2011. – С. 35 – 40.

14. Мирна І. О. Мудрість класного керівника – необхідна складова успіху його професійної діяльності / І. О. Мирна// Філософсько-методологічні аспекти визначення обдарованості: матеріали круглого столу, 26 жовтня 2011 р. – Київ, 2011. – С. 167 – 171.

15. Мирна І. О. Співвідношення інтелектуальної обдарованості, креативності учня з успішністю його у навчанні / І. О. Мирна// Інтелектуальна, академічна та творча обдарованість: спільне і відмінне: матеріали круглого столу, 20 січня 2012 р. – Київ, 2012. – С. 155 – 161.

АНОТАЦІЇ

Мирна І.О. Розвиток соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх навчальних закладів у процесі професійної діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2015.

Дослідження присвячене проблемі розвитку соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх навчальних закладів у процесі професійної діяльності. У роботі з'ясовано сутнісну характеристику базових понять дослідження: "соціальне", "компетентність", "соціальна компетентність класного керівника", "розвиток соціальної компетентності класного керівника".

Проаналізовано сучасний стан проблеми розвитку соціальної компетентності класних керівників, визначено її структурні компоненти, критерії, показники та рівні розвитку.

Теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено модель розвитку соціальної компетентності класних керівників середніх загальноосвітніх шкіл I-III ст. та методика її реалізації. Основні результати дослідження впроваджено у навчально-методичний процес цих закладів. Доведено, що її реалізація сприяє підвищенню рівня розвитку соціальної компетентності класних керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові слова: класний керівник, розвиток, соціальна компетентність, професійна діяльність, розвиток соціальної компетентності, компетентність.

Мирная И.А. Развитие социальной компетентности классных руководителей общеобразовательных учебных заведений в процессе профессиональной деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франка, Житомир, 2015.

Исследование посвящено проблеме развития социальной компетентности классных руководителей общеобразовательных учебных заведений в процессе профессиональной деятельности.

На основе анализа философской, психолого-педагогической литературы уточнены базовые понятия исследования: "социальное", "компетентность", "социальная компетентность классного руководителя", "развитие социальной компетентности классного руководителя".

В ходе исследования реализованы социально-философский, гуманистический, креативный, задачный подходы к изучению проблемы развития социальной компетентности классного руководителя общеобразовательного учебного заведения.

Обосновано мнение об особой значимости владения классным руководителем социальной компетентностью на творческом уровне, что обеспечивает достижение положительных результатов в профессиональной деятельности.

Выделены структурные компоненты социальной компетентности (ценностно-мотивационный, социально-когнитивный, социально-поведенческий и социально-рефлексивный), каждый из которых имеет соответствующие элементы и содержание.

Разработаны критерии социальной компетентности: мировоззренческий (сформированность мотивов педагогической деятельности, социально значимых ценностей, положительной установки на социальное взаимодействие, потребности в профессиональном педагогическом общении), когнитивный (полнота и основательность психолого-педагогических, социальных, общекультурных знаний), деятельностный (сформированность умений по решению конфликтов и проблем, коммуникативных, организаторских умений, развитие способности к работе в группе, развитая способность к ролевой гибкости), рефлексивный (сформированность ответственности, способности к саморазвитию, восприятию позиции другого, выявления эмпатии).

Установлено, что социальная компетентность как структурно-функциональное понятие имеет уровневую организацию, соответственно достаточным и необходимым является выделение трех уровней развития социальной компетентности: репродуктивного, конструктивного, творческого.

Описаны уровни развития показателей за критериями социальной компетентности классных руководителей.

Теоретически обоснована модель развития социальной компетентности классных руководителей общеобразовательных школ I-III ст., методика ее реализации. Цель экспериментальной работы заключалась во внедрении и проверке эффективности разработанной модели развития социальной компетентности классных руководителей средних общеобразовательных школ I-III ст., которое предусматривало анализ и сравнение результатов исследования в экспериментальных и контрольных группах.

Проведенное исследование подтвердило эффективность обоснованных педагогических условий и разработанной модели развития социальной компетентности классных руководителей средних общеобразовательных школ в процессе профессиональной деятельности. Основные результаты исследования внедрены в учебно-воспитательный процесс общеобразовательных школ.

Ключевые слова: классный руководитель, развитие, социальная компетентность, профессиональная деятельность, развитие социальной компетентности, компетентность.

Myrna I.O. The development of social competence in the classroom teachers of secondary schools in the process of professional activities. – Manuscript.

The thesis for the scientific degree of candidate of pedagogical sciences on the specialty 13.00.04 – the theory and methods of professional education. – Zhytomyr Ivan Franko State University. – Zhytomyr, 2015.

The thesis is devoted to the development of social competence in the classroom teachers of secondary schools in the process of professional activities. This work defines the essential characteristics of basic concepts of the research: "the social", "competence", "social competence of the class teacher", "the development of social competence in the classroom teacher".

Contemporary state of the problems of the development of social competence in the classroom teachers is analysed; its structural components, criteria, indicators and levels of the development are identified.

The model of the development of social competence in the classroom teachers of secondary school is developed, theoretically grounded and experimentally tested. The main results of the research are implemented in educational process of secondary schools. It is proved that its implementation makes a contribution to the improvement of the level of development of social competence in the classroom teachers of secondary schools.

Keywords: classroom teacher, development, social competence, professional activities, development of social competence, competence.